

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-7>

УДК 657.471+004.8

МЕТАМОРФОЗИ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТОВОГО СЕРЕДОВИЩА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

METAMORPHOSIS OF THE GLOBAL WORLD ENVIRONMENT IN MODERN CONDITIONS

Грущинська Наталія Миколаївна

доктор економічних наук, професор,
заступник директора,

Навчальний-науковий інститут неперервної освіти

Національного авіаційного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5606-4666>

Hrushchynska Natalia

Educational and Scientific Institute of Non-advanced Education
of the National Aviation University

Стаття присвячена мінливим проблемам сучасного світу в умовах стрімкого розвитку технологій, штучного інтелекту, геополітичних рухів, актуальності проблем національної безпеки, захисту соціальної ідентичності та цінностей тощо. Вступаючи у XXI століття, розвиток сучасних міжнародних економічних відносин набуває нових рис. Збільшення кількості локальних війн, зростання расової та релігійної нетерпимості, політична нестабільність і нестримний процес глобалізації. У 20 столітті основним механізмом відбудови післявоєнної світової економіки була економічна модель як стратегія відбудови, але в 21 столітті вона втрачає свою ефективність. В умовах глобалізації економіки людська діяльність вийшла за межі національних держав, а новостворена система взаємозалежних економічних відносин не відповідає інтересам більшості країн, що розвиваються. Домінування у світі домінує національна безпека, поступаючись лише економічній співпраці та зростаючій конкуренції. Ланцюги поставок, які вважаються ознакою вільної торгівлі та економічної ефективності, стають вразливими протягом досить тривалого періоду часу. Забезпечення ефективного зростання країни передбачає національну промислову політику, яка віддає перевагу національним постачальникам у закупівлях у ключових галузях, таких як напівпровідники, енергетика, фармацевтика, оборона та інші сфери. До 2023 року національні ринки пов'язані між собою завдяки інтеграційним і глобальним процесам, що в свою чергу підвищує їхню вразливість. Економічний розвиток базується на технологічній складовій, яка може створити умови, що відштовхують країни одна від одної через нерівномірність технологічного розвитку. Технології довели свої кардинальні можливості в багатьох сферах, наприклад, у сфері охорони здоров'я, промислового виробництва та сталого розвитку. МВФ підкреслив, що зростання вартості життя, погіршення фінансових умов у більшості регіонів, повномасштабне вторгнення Росії в Україну та триваюча пандемія COVID-19 суттєво вплинули і продовжуватимуть тиснути на економічні перспективи.

Ключові слова: геоekonomika, технологічний розвиток, емоційний інтелект.

The article is devoted to the changing problems of the modern world in the conditions of rapid development of technologies, artificial intelligence, geopolitical movements, relevance of national security problems, protection of social identity and values, etc. Entering the 21st century, the development of modern international economic relations takes on new features. The increase in the number of local wars, the growth of racial and religious intolerance, political instability and the unstoppable process of globalization. In the 20th century, the main mechanism for the reconstruction of the post-war world economy was the economic model as a reconstruction strategy, but in the 21st century it is losing its effectiveness. In the conditions of economic globalization, human activity has gone beyond the borders of national states, and the newly created system of interdependent economic relations does not meet the interests of most developing countries. National security dominates the world, second only to economic cooperation and growing competition. Supply chains, considered a hallmark of free trade and economic efficiency, have become vulnerable over a long period of time. Ensuring the country's efficient growth involves a national industrial policy that favors domestic suppliers in procurement in key industries such as semiconductors, energy, pharmaceuticals, defense and other areas. By 2023, national markets are interconnected through integration and global processes, which in turn increases their vulnerability. Economic development is based on a technological

component, which can create conditions that push countries away from each other due to uneven technological development. Technologies have proven their fundamental capabilities in many areas, for example, in the field of health care, industrial production and sustainable development. The IMF emphasized that the rising cost of living, deteriorating financial conditions in most regions, Russia's full-scale invasion of Ukraine, and the ongoing COVID-19 pandemic have significantly impacted and will continue to weigh on the economic outlook.

Keywords: geoeconomic, technological development, emotional intelligence.

*Метаморфози – обертання, трансформація, конверсія, перебудова.
«Метаморфози» – поема у римській літературі Овідія Назона
(43 р. до н. е. – 18 р. н. е.), описує створення та історію світу
на основі грецької та римської міфологій.*

Постановка проблеми. Трансформації, які відбуваються в сучасних світових умовах є стрімкими, невідворотними та несуть наслідки, позитивність чи негативність яких залежить від стану та можливостей розвитку кожного суб'єкту міжнародних економічних відносин. Аналізуючи основні фактори впливу на формування геополітичних, геоекономічних та інших систем сучасності можна зазначити появу нових пріоритетів, поряд з важливістю економічної складової актуалізується питання національної безпеки, збереження ідентичностей і цінностей на тлі широкомасштабної глобалізації. Технологічні устрої майбутнього змінюють один одного зі значним скороченням у часі, що прискорюється Четвертою промисловою революцією, постіндустріальним розвитком, ШІ технологіями, стрімкими світовими трансформаціями. Якщо галузями шостого технологічного укладу визначені біотехнології, нанотехнології, робототехніка, високі гуманітарні технології, нове природокористування, то сьомий і восьмий технологічні устрої пов'язані з розвитком пси технологій, технологіями свідомості, відповідальності особистості. Роботизація та активне використання штучного інтелекту вимагає відповідного розуміння та стійкості. Емоційний інтелект стає невід'ємною складовою кожного суб'єкта світових процесів. Сьогодні можна стверджувати, що емоційний інтелект відіграє вирішальну роль в успішності та загальному добробуті людини, більше навіть ніж IQ. У зв'язку з цим поглиблюється нерівномірність економічного розвитку країн, формуванню все більшого розриву між розвинутими та країнами, що розвиваються і, відповідно, зростання залежності країн, яка продиктована економічною групою розвитку, де «сильні» використовуватимуть «слабких». Технологічний прогрес створює нові можливості, але і сприяє загостренню безробіття, соціальній прірві між групами країн. Геополітичні зрушення останніх років виносять на перший план питання національної безпеки поряд з економічним розвитком.

літичні зрушення останніх років виносять на перший план питання національної безпеки поряд з економічним розвитком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Трансформаційні процеси в сучасному світі досліджуються в роботах українських та зарубіжних авторів в різних часових періодах, Ф. Ратцеля [10], Х. Маккіндера [6], Н. Спайкмена [5] визначають фактори, які впливають на положення країни у геополітичній системі. Сучасні науковці акцентують увагу на окремих складових геополітичного статусу держави та аналізі впливу статусу на розвиток міжнародних процесів, серед яких Зб. Бжезинський [11], А. Гальчинський [1], М. Дністрянський [4], Б. Парахонський [7], Ф. Рудич [9], та ін. Разом з тим, слід зазначити, що дослідження питання трансформацій в сучасному світі повинно поєднувати не лише економічну складову, а питання безпеки, технологічного розвитку та визначення місця і ролі кожної країни з урахування даних метаморфоз.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. XXI століття характеризується новими рисами розвитку сучасних міжнародних економічних відносин. Зростання кількості локальних війн, загострення етнічної та релігійної нетерпимості, політична нестабільність та нестримні процеси глобалізації. У XX столітті основним механізмом відбудови післявоєнного світового господарства була економічна модель як стратегія відбудови, проте станом на XXI століття втрачає свою ефективність. За умов глобалізації економіки діяльність людства вийшла за межі національно-державних кордонів, а новостворена система взаємозалежних господарських зв'язків не відповідає інтересам переважної більшості країн, що розвиваються. За прогнозами Світового банку очікується погіршення річного зростання світового ВВП до кінця 2023 р. на рівні 3%, і уповільнення світової економіки на 1,3 п. п. до 1,7%.

Це буде третій найменший темп зростання ВВП світу за останні майже п'ятдесят років (0,6% – у 1975 р. та 0,4% – у 1982 р.), які позначилися також і двома падіннями світової економіки в 2009 р. та 2020 р., спричиненими глобальною фінансовою кризою та пандемією COVID-19 відповідно [8].

Зміни в світовій економіці під впливом сучасних технологій можна окреслити наступними особливостями: виробництво зможе оптимізуватися за допомогою штучного інтелекту; вдосконалення технологій, спрямованих на зменшення вуглекислого газу в атмосфері загалом і на зменшення вуглецевих викидів, що сприятиме зменшенню загострення питань глобального потепління та енергетичної кризи; активне використання генної інженерії та штучного інтелекту для подовження та покращення здоров'я людства; впровадження та використання 5G покращить світову економіку; все більше відбуватиметься поєднання soft-skills та hard skills.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз змін глобального світового середовища в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток штучного інтелекту, генної інженерії, технологічних укладів сьомого/восьмого рівня визначають перспективи майбутнього кожної розвинутої держави. Тенденції розвитку інформатизованого світу свідчать, що зайнятість в майбутньому вимагатиме набагато більше емоційного інтелекту, аби доповнити надскладні машини, з якими доведеться працювати. Майбутнє, з одного боку сприятиме зростанню кількості населення, з іншого – вимагатиме забезпечення робочими місцями, які значно трансформуються в ході активної автоматизації. Враховуючи активний розвиток штучного інтелекту, який дозволяє домінувати машині над людиною в когнітивному напрямі, ручна праця та присутність людини, загалом, поступово замінюватиметься, а емоційне середовище залишається визначальним для людини [2].

Враховуючи, що основними умовами для ефективного соціально-економічного розвитку є макроекономічна стабільність країни, повна зайнятість, при взаємозалежності демографічно-освітньої структури, структури виробництва та технологічний прогрес, між цими трьома умовами можуть існувати і суперечності, а саме деякі сектори створюють робочі місця для менш освіченого населення, але не сприяють технічному прогресу; деякі галузі є конкурентоспроможними, але

не створюють нові робочі місця, деякі сектори створюють технологічний прогрес, але «навчання» потребує часу, відповідно, створення робочих місць ймовірно інтенсивно можливо в більш освічених країнах. Таким чином це також сприяє збільшенню розриву між країнами розвинутими та країнами що розвиваються. Переглянемо деякі статистичні прогнози дані. У 2024 р. Світовий банк передбачає поліпшення стану світової економіки: економічне зростання становитиме 2,7%, хоча і на 0,3 п. п. менше, ніж за попереднім прогнозом. Відновленню зростання світової економіки в 2024 р. сприятиме збільшення темпів зростання ВВП розвинутих економік, а також ВВП економік майже всіх регіонів, за винятком економік країн Близького Сходу та Північної Африки [8].

Країни з розвинутою економікою зазнають уповільнення своїх економік до 0,5% у 2023 р., та демонструватимуть деяке прискорення економічного зростання до 1,6% у 2024 р. Економіка США залишається лідером серед економік розвинених, де зменшення попереднього прогнозу щодо зростання ВВП в 2023 р. на 1,9 п. п. до 0,5%, а в 2024 р. передбачається відновлення зростання до 1,6%. Економічний розвиток в країнах Єврозони може очікувати нульове економічне зростання через складнощі із забезпеченням енергоресурсами європейського ринку та посилення жорсткості монетарної політики. Разом з тим, до кінця 2024 року прогнозується зменшення попиту на ринках праці та зниження цін на енергоресурси. Внаслідок ужитих заходів у 2024 р., економічне зростання в Єврозоні відновиться і ВВП Єврозони зросте на 1,6%.

В країнах Латинської Америки присутня дисонансність економічного розвитку, наприклад стрімкі темпи падіння економічного розвитку Венесуели та активне економічне зростання Уругвая. Неодноразові спроби латиноамериканських країн об'єднати свої зусилля для побудови міцної та стабільної економічної системи на континенті не принесли успіху. Останнім прикладом, націленим на досягнення цілей є створення представниками 12 країн Південної Америки політичного і соціально-економічного блоку Південноамериканська співдружність націй (далі CSN), який повинен утворити спільний ринок з єдиними правилами, відповідно до яких велася б торгівля з рештою світу. Союз створений на основі Співдружності Анд, куди входять Болівія, Колумбія, Перу, Еквадор і Венесуела, та Південноамериканського спільного ринку, до

якого належать Аргентина, Бразилія, Парагвай і Уругвай. Окрім цих країн, у CSN увійшли Чилі, Суринам і Гайана. Проблемними аспектами розвитку країн Латиноамериканського континенту є нестабільність політичних систем, поглиблення соціального розшарування, зростання ролі енергетичного чинника, зростання впливу наркоторгівлі на всі сфери суспільного життя, зростання інфляції і безробіття в деяких країнах. За оцінками, Світового банку зростання економіки країн Латинської Америки та Карибського басейну уповільниться до 1,3% у 2023 р. та дещо зросте в 2024 р. – до 2,4%.

Африканський континент найменш представлений в світовій економіці, серед складових прибутку в африканську економіку виокремлюються: вироблення і контрабанда наркотиків, нелегальне видобування і збут золота, алмазів та інших металів, «відмивання» грошей, торгівля людьми та людськими органами. В більшості країн Африки відсутнє державне регулювання. Дослідження, проведені Міжнародною організацією праці показали, що у 28 африканських країнах мінімальна оплата праці за десятиліття упала на 20%, при чому в державному секторі цей спад відбувся швидше ніж у приватному. В деяких країнах річної зарплати державних службовців вистачає на 1 місяць життя сім'ї. Такі причини підштовхують до розквіту корупції, пошуку додаткових джерел існування. 300 із 800 млн африканців живуть на прибутковий мінімум 0,65\$ в день. 34 найменш розвинених країн планети знаходяться на африканському континенті. Рівень купівельної спроможності їх населення вдвоє нижчий ніж був у 60-х роках.

Сільське господарство Африки, в якому зайнято більша половина населення, значно відстає від інших розвинених регіонів, перш за все через недостатній рівень капіталовкладень, нерозвиненість транспортних сполучень, що призводить зрештою до неконкурентозданості на світовому ринку. За останні 40 років зменшилась частка Африки в експорті традиційних для неї продуктів: какао, земляних горіхів, каучуку, бананів, кави. Наслідки з цього просто жахливі – більшість населення просто голодує. Основними напрямками подолання занадто скрутної ситуації на Африканському континенті можна зазначити: залучення іноземних Інвестиції, особливо в галузі, де місцевий капітал не може розвиватися, через його незначні розміри, або через відсутність професійних навичок та низьких технологій. Значною проблемою для еконо-

мік країн Африки є зовнішній борг, подолання якого можливо лише через надання допомоги країнам Африки, на засадах партнерства; врегулювання постійно виникаючих воєнних конфліктів, як між африканськими державами, так і всередині їх; збільшення інвестиції в «людський капітал» на охорону здоров'я, освіту та науку; забезпечити робочими місцями високоосвічених спеціалістів різних галузей науки; зменшення ввезення зброї в країни, і направити ці кошти на розвиток передових технологій. Африканський континент як густонаселений регіон представляє інтерес для розвинених країн світу, проте економічні проблеми продовжують збільшувати економічний розрив між ними, що віддаляє і можливості співпраці.

За прогнозами Світового банку, впродовж 2023–2024 років домінуватиме уповільнення економіки країн Близького Сходу та Північної Африки, яка пригальмує своє зростання до 3,5% у 2023 р., а потім – ще до 2,7% у 2024 р. переважно за рахунок зменшення темпів зростання ВВП Саудівської Аравії, Ірану та Єгипту порівняно з 2022 р.

Країни Азії можна було б розглядати як геополітичну цілісність, зумовлену географічно, спільністю історичного минулого, різнобічних економічних зв'язків, етнокультурною і релігійною близькістю народів регіону. Разом з тим, не можна не зазначити збереження та постійне загострення контрастності країн та різні етапи та перспективи економічного розвитку. Держави регіону мають різний ступінь демократичних свобод, особливості політичних режимів: від авторитаризму, посткомуністичних безальтернативних президентських режимів до наближених до демократичних моделей [3]. Значною загрозою залишаються наслідки спільного для всіх пострадянських держав тоталітарного минулого, які мають у Центральній Азії свою специфіку. Основними внутрішніми і зовнішніми факторами ризику є: збройні конфлікти в суміжних державах, що безпосередньо або опосередковано впливають на ситуацію в регіоні, невирішеність територіально-прикордонних проблем між республіками, що дістались їм у спадок від СРСР; наявність міжетнічних, міжконфесійних і пов'язаних з ними культурно-цивілізаційних проблем; значна ймовірність перетворення держав регіону на великий світовий наркорінок (Афганістан, Пакистан).

Китай має власний підхід до геополітичної стратегії розвитку, та зовнішньо стратегічні інтереси КНР у Центральній Азії набувати-

муть ще більшої зацікавленості, особливо на тлі початку віддаленості від таких тривалих дружніх відносин центрально-азійських держав з росією. Після широкомасштабного вторгнення росії в Україну питання збереження ідентичності набувають особливої актуальності для кожної країни, і країни Середньої Азії не виключення. Економіка країн Східної Азії й Тихоокеанського регіону, за прогнозами Світового банку прискориться до 4,3% в 2023 р., а потім ще збільшиться до 4,9% в 2024 р. Лідерами окреслюються Китай, Індонезія та Таїланд.

У регіоні Європи та Центральної Азії очікується зниження ВВП до 0,1% у 2023 р., а потім зростання до 2,8% у 2024 р. Значний вплив на стан економіки регіону здійснюватимуть економіки Туреччини, Польщі, України та росія.

За даними звіту «Global Economic Prospects», в умовах високої інфляції, скорочення інвестицій і наслідків, завданої світовій економіці вторгненням росії в Україну, світове зростання в 2023 р. різко уповільниться, а в 2024 р. почне наближатися до свого довгострокового потенційного показника. Світовий банк прогнозує призупинення зростання ВВП у країнах Єврозони, ЄС. Разом з цим важливим є розвиток двосторонніх відносин з Україною в частині проведення лібералізації торгівлі та майбутнього вступу до ЄС. Торговельно-економічні відносини України набувають важливості з Африканським континентом.

Висновки. Геополітичні світові трансформації, які прямо залежать від економічних інтересів та напрямків співпраці, за результатами щорічного звіту KPMG 2022 CEO Outlook показують, що геополітична невизначеність, імовірно, продовжить впливати на бізнес. Домінуючу позицію в світі займає національна безпека, набираючи обертів над лише економічною співпрацею та посиленням конкуренції. Вразливими стають сталі за достатньо довгий період часу ланцюги постачання, які вважалися ознакою вільної торгівлі та економічної ефективності. Забезпечення ефектив-

ного розвитку країни передбачає національну промислову політику, яка надає перевагу національним постачальникам при закупівлях у критично важливих галузях, зокрема в напівпровідниковій, енергетичній, фармацевтичній, оборонній та інших сферах [4]. Станом на 2023 рік, ринки країн взаємопов'язані в результаті інтеграційних, глобальних процесів, що в свою чергу посилює їх вразливість. Економічний розвиток базується на технологічній складовій та може створювати умови, при яких країни можуть віддалятися одна від одної через нерівномірність технологічного розвитку. Технології вже довели свою здатність змінювати правила гри в багатьох секторах, наприклад у сферах охорони здоров'я, промислового виробництва, сталого розвитку. МВФ наголошує, що зростання вартості життя, погіршення фінансових умов у більшості регіонів, повномасштабне вторгнення росії в Україну й тривала пандемія COVID-19 – суттєво вплинуло та буде мати наслідки і надалі на перспективи глобальної економіки.

Аналізуючи глобальні проблеми, гостро постають питання енергетичної та продовольчої кризи, основними факторами інфляції залишаються енергоносії і продукти харчування. Відновлювані джерела енергії, і насамперед сонячна, ймовірно, стануть причиною зростання попиту 2023 року. Також зростатиме попит на гідроенергетику й атомну енергетику, хоча дефіцит водних ресурсів перешкоджатиме повному розкриттю потенціалу цих джерел енергії. Енергетичний перехід може бути ускладнений геополітичними факторами. Прискорення розвитку штучного інтелекту й цифрових стратегій загострює питання національної безпеки кожної країни. Геоекономічні тенденції обумовлюються шикоромасштабною глобалізацією в прояві регіоналізації, проте з урахуванням ідентичностей та цінностей кожного суб'єкту, багатополарний світ визначений єдиною Європою, об'єднаною Азією, та передбачає мультикультуризм як концепцію співіснування різних культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гальчинський А., Криза і цикли світового розвитку видавництво АДЕФ-Україна Рік видання, 2009.
2. Грущинська Н. М. Емоційний інтелект проти штучного. Economist UA. URL: <https://economistua.com/emotsijnij-intelekt-proti-shtuchnogo-borotba-chi-vzayemodopovneniya>.
3. Грущинська Н. М. Становлення мережевої економіки як каталізатора геоекономічних процесів. Вчені записки: зб. наук. праць. Київ : КНЕУ, 2019. Вип. 20. С. 96–107.
4. Дністрянський М. Загострення геополітичних взаємин у період постмодерну та становище України : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 154 с. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/Dniastriansky_2020.pdf.

5. Кудряченко А., Рудич М., Храмов В. Геополітика (5.2.2. Геополітичні ідеї Н. Спайкмена). МАУП. Київ, 2012.
6. Манжолла В., Божко С. Макіндер Галфорд Джон // Політична енциклопедія. Редкол. : Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 420. ISBN 978-966-611-818-2.
7. Парахонський Б. Онтологія війни і миру. Безпека. Стратегія. Смысл. Київ : НІСД. 2019. 560 с.
8. Перспективи світової економіки в 2023–2024 роках. Доповідь Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/perspektyvy-svitovoyi-ekonomiky-v-2023-2024-rokakh>.
9. Рудич Ф., Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / За ред. Рудича Ф. М.: Навч. підручник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Парламентське видавництво, 2002. 327 с.
10. Wanklyn, Harriet. Friedrich Ratzel, a Biographical Memoir and Bibliography. Cambridge, Cambridge University Press: 1961.
11. Zbigniew Brzezinski Balancing the East, Upgrading the West U.S. Grand Strategy in an Age of Upheava. Foreign Affairs January / February 2012, Published on January 1, 2012

REFERENCES:

1. Halchynskiy A. (2009) Kryza i tsykly svitovoho rozvytku vydavnytstvo ADEF-Ukrayna. URL: <https://grenka.ua/19615/Kryza-i-tsykli-svitovoho-rozvytku> [in Ukrainian].
2. Hrushchynska N. (2023). Emotsiyni intelekt proty shtuchnoho. Economist UA. URL: <https://economistua.com/emotsijnij-intelekt-proti-shtuchnogo-borotba-chi-vzayemodopovneniya> [in Ukrainian].
3. Hrushchynska N. (2019) Stanovlennia merezhevoi ekonomiky yak katalizatora heoekonomichnykh protsesiv. *Vcheni zapysky: zb. nauk. prats.* Vyp. 20. P. 96–107. DOI: https://doi.org/10.33111/vz_kneu.20.19.01.08.054.060 [in Ukrainian].
4. Perspektivy svitovoi ekonomiky v 2023–2024 rokakh. Dopovid Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzen Retrieved from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/perspektyvy-svitovoyi-ekonomiky-v-2023-2024-rokakh> [in Ukrainian].
5. Dnistrianskyi M. (2020), Zahostrennia heopolitychnykh vzaiemyn u period postmodernu ta stanovyshche Ukrainy. 154 p. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/Dniastrianskyi_2020.pdf [in Ukrainian].
6. Kudriachenko A., Rudych M., Khramov V. Heopolityka (2012) Heopolitychni idey N. Spaykmena. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Manzhola V., Bozhko S. Makinder Halford Dzhon (2011) *Politychna entsyklopediia*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo. 420. ISBN 978-966-611-818-2 [in Ukrainian].
8. Parakhonskyi B. (2019) Ontolohiia viiny i myru. *Bezpeka. Stratehiia. Smysl*. Kyiv: NISD. 560 p. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1\(67\)-110-116](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1(67)-110-116) [in Ukrainian].
9. Perspektivy svitovoi ekonomiky v 2023-2024 rokakh (2023). *Dopovid Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzheniu* URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/perspektyvy-svitovoyi-ekonomiky-v-2023-2024-rokakh> [in Ukrainian].
10. Rudych F. (2002). Politychna systema suchasnoi Ukrainy: osoblyvosti stanovlennia, tendentsii rozvytku. Za red. Rudycha F. M.: Navch. pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh zakladiv osvity. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 327 p. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/577> [in Ukrainian].
11. Wanklyn Harriet. Friedrich Ratzel (1961). Biographical Memoir and Bibliography. Cambridge, Cambridge University Press. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/WANKLYN%2C-Harriet.-Friedrich-Ratzel.-A-biographical-Trotier/ca42ca203e451867f033cce80f853dcb3029e299> [in USA].
12. Zbigniew Brzezinski (2012) Balancing the East, Upgrading the West U.S. Grand Strategy in an Age of Upheava. Foreign Affairs January. URL: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/balancing-east-upgrading-west> [in USA].